

Daniel Chavez*

Το Κράτος, οι δημόσιες απαντήσεις και η επόμενη μέρα μετά την πανδημία†

Μετάφραση : Δανάη Κολτσιίδα‡

Εισαγωγή : Μαθήματα από την πανδημία

της Δανάης Κολτσιίδα

Η επιλογή να μεταφραστεί στα ελληνικά και να δημοσιευτεί το κείμενο του Daniel Chavez – ένα κείμενο που ρητά δηλώνει ότι απευθύνεται, κυρίως, στις κοινωνίες της Λατινικής Αμερικής, προκειμένου να μεταφέρει προς αυτές τα μαθήματα που

---

* [ΣτΜ] Συνεργάτης του Transnational Institute (TNI), ειδικεύεται στην αριστερή πολιτική, τη θεωρία του κράτους και τις δημόσιες υπηρεσίες. Τα τελευταία του βιβλία περιλαμβάνουν τα : *Να ξανασκεφτούμε το Δημόσιο: Κράτος, κοινωνία και βασικές υπηρεσίες στη Λατινική Αμερική* [Repensar lo Público: Estado, sociedad y servicios básicos en América Latina (Icaria, 2019, συνεπιμέλεια με τους Susan Spronk και David McDonald)], *Βενεζουέλα – Προοπτικές από τον Νότο* [Venezuela - Perspectives from the South (CLACSO, 2017, συνεπιμέλεια με τους Mabel Thwaites Rey και Hernán Ouziña)] και *Η Επαναανακάλυψη του Κράτους: Δημόσιες Επιχειρήσεις και Ανάπτυξη στη Λατινική Αμερική και τον Κόσμο* [The Reinvention of the State: Public Enterprises and Development in Latin America and the World (TNI, 2016, συνεπιμέλεια με τον Sebastián Torres)].

† [ΣτΜ] Το πρωτότυπο κείμενο, με τίτλο ***The State, Public Responses, and the Day After the Pandemic***, δημοσιεύτηκε στην ιστοσελίδα του Transnational Institute (TNI) και είναι διαθέσιμο στα αγγλικά στον ακόλουθο σύνδεσμο : <https://longreads.tni.org/the-state-public-responses-and-the-day-after-the-pandemic/#note2>

‡ [ΣτΜ] Πολιτική επιστήμονας, Διευθύντρια Ινστιτούτου Νίκος Πουλαντζάς

αντλήθηκαν από την επέλαση του κορονοϊού στην Ευρώπη – πιθανόν να φαντάζει εκ πρώτης όψεως παράδοξη. Ωστόσο, όπως θα διαπιστώσει ο αναγνώστης και η αναγνώστρια, το κείμενο του Daniel Chavez συμπυκνώνει με εξαιρετικό τρόπο την εμπειρία από την (ακόμη εν εξελίξει) πανδημία του COVID-19 στην Ευρώπη και τα συμπεράσματα από αυτή. Συμπεράσματα κρίσιμα για την εδώ και τώρα αντιμετώπιση της έκτακτης συνθήκης, αλλά κυρίως για την επόμενη μέρα.

Ο διάλογος για το αν και το πώς επιδρά η πανδημία στον τρόπο που είναι δομημένες οι κοινωνίες μας και το αν αλλάζει την πολιτική ισορροπία έχει ήδη αρχίσει και πολλές διαφορετικές θέσεις έχουν υποστηριχθεί. Το κείμενο του Daniel Chavez αναδεικνύει – αξιοποιώντας παραδείγματα και μια πλούσια αρθρογραφία από τις εμπειρίες, θετικές και αρνητικές, της Ιταλίας, της Ισπανίας και των άλλων χώρες της Ευρώπης που βρέθηκαν στο μάτι του κυκλώνα αυτής της κρίσης – μία σειρά από σημαντικά πολιτικά και κοινωνικά διακυβεύματα που είτε επίσημα είτε άτυπα βρίσκονται αυτές της μέρες στο επίκεντρο της ιδιότυπης (λόγω συνθηκών εγκλεισμού) κοινωνικής και πολιτικής κίνησης. Θέματα όπως οι ανισότητες μέσα στην πανδημία και η ανάγκη προστασίας των εργαζομένων και των πιο ευάλωτων κοινωνικών ομάδων, ο ρόλος του δημόσιου συστήματος υγείας και, ευρύτερα, των δημόσιων υπηρεσιών και επιχειρήσεων, η σημασία των δικτύων αλληλεγγύης και ο ρόλος των κοινών, η άμεση διασύνδεση μεταξύ της αντιμετώπισης της κλιματικής κρίσης και της προστασίας της βιοποικιλότητας και των βιότοπων αφενός και της προστασίας της ανθρωπότητας από παρόμοιες με τη σημερινή κρίσεις αφετέρου, παρουσιάζονται συνθετικά και παρέχουν ερεθίσματα για τη συζήτηση για την επόμενη μέρα.

Με την έννοια αυτή, τα 7+1 «μαθήματα» που παραθέτει στο κείμενό του ο Daniel Chavez είναι πρώτα απ' όλα μια χρήσιμη, «εν θερμώ» υπενθύμιση και συμπύκνωση όσων ζήσαμε και ζούμε εδώ στην Ευρώπη και έπειτα ένα άνοιγμα της οπτικής μας προς τον υπόλοιπο κόσμο. Η πανδημία δεν μετασχηματίζει, φυσικά, ως δια μαγείας, τις σύγχρονες κοινωνίες, συμπυκνώνει όμως το χρόνο και αναδεικνύει ανάγλυφα τα διακυβεύματα επί των οποίων πρέπει να συζητήσουμε και τα μαθήματα από τα οποία πρέπει να αντλήσουμε ιδέες, όχι απλώς αναζητώντας μια προσωρινή απάντηση στην κατάσταση εξαίρεσης, αλλά διαμορφώνοντας τη συλλογική μας πρόταση για ένα ρεαλιστικό ριζικά διαφορετικό μέλλον.

Το Κράτος, οι δημόσιες απαντήσεις και η επόμενη μέρα μετά την πανδημία

του Daniel Chavez

Οι άδειοι δρόμοι στην Aiguá, μια μικρή πόλη της Ουρουγουάης. Τα μέτρα για τον περιορισμό της πανδημίας προκαλούν βαθιές κοινωνικές και οικονομικές αναταράξεις παγκοσμίως. (Φωτογραφία : Daniel Chavez)

Η διεθνής ειδησεογραφία και οι ακαδημαϊκές αναλύσεις έχουν κυρίως επικεντρωθεί στο μέγεθος της κρίσης του COVID-19 σε ό,τι αφορά στις πλούσιες κοινωνίες του Βορρά, και κυρίως στις ευρωπαϊκές χώρες. Αυτή η επιλεκτική εστίαση στην Ευρώπη κρύβει, ωστόσο, το πόσο διαφορετικά η κρίση επηρεάζει τις διάφορες χώρες και τους επιμέρους κοινωνικούς τομείς. Το άρθρο αυτό εξετάζει το πώς ο δημόσιος τομέας απάντησε στην πανδημία στο ευρωπαϊκό πλαίσιο και στη συνέχεια προτείνει πιθανά «μαθήματα» για τη Λατινική Αμερική και άλλες περιοχές του πλανήτη.

Μάθημα 1ο – Προστατέψτε τους εργαζόμενους, όλους τους εργαζόμενους

Ο ακρογωνιαίος λίθος των οικονομικών της ελεύθερης αγοράς είναι η ιδιωτικοποίηση των κερδών και η κοινωνικοποίηση των απωλειών. Εν μέσω μιας παγκόσμιας πανδημίας, ωστόσο, ακόμα και οι φανατικοί φιλελεύθεροι ζητούν αυστηρότερη ρύθμιση της αγοράς και έναν πιο προστατευτικό ρόλο του κράτους. Στις περισσότερες χώρες του κόσμου (με την πιθανή εξαίρεση της Βόρειας Κορέας και μόνο ως έναν βαθμό) η εθνική οικονομία διαρθρώνεται βασικά γύρω από τρία δομικά στοιχεία : την κατανάλωση των νοικοκυριών, τις δημόσιες δαπάνες και τις επενδύσεις του ιδιωτικού τομέα. Σε «κανονικές» περιόδους, οι δαπάνες των νοικοκυριών και οι ιδιωτικές επενδύσεις συντηρούν την οικονομική μεγέθυνση, αλλά σε περιόδους κρίσης – οποιαδήποτε κι αν είναι η αφορμή της – ακόμα και οι πιο ένθερμοι υπερασπιστές της ελεύθερης αγοράς ζητούν την παρέμβαση του δημόσιου τομέα.

Αυτή η λογική φάνηκε πολύ καθαρά κατά τη διάρκεια της πρόσφατης διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης: Σε όλο τον κόσμο, και κυρίως στις πλουσιότερες χώρες του Βορρά, την επαύριο της μεγάλης ύφεσης του 2007/08 το κράτος επενέβη για να διασώσει τον τραπεζικό τομέα και άλλους τομείς στα πρόθυρα της χρεωκοπίας. Σε ορισμένες χώρες, οι κυβερνήσεις προχώρησαν σε απευθείας χρηματικές μεταβιβάσεις προς τα νοικοκυριά και αύξησαν τις δημόσιες επενδύσεις, για να αντισταθμίσουν τη συρρίκνωση των εργασιών του ιδιωτικού τομέα σε κρίσιμους τομείς της οικονομίας. Ωστόσο, σε πάρα πολλές περιπτώσεις η προτεραιότητα ήταν η διάσωση των τραπεζών. Σύμφωνα με τα δεδομένα που συγκέντρωσαν ερευνητές του Διεθνούς Νομισματικού Ταμείου (ΔΝΤ) για την περίοδο 2007-2017 σε 37 χώρες, οι άμεσες κρατικές ενισχύσεις σε χρηματοπιστωτικούς φορείς ανήλθαν σε 1,6 τρισεκατομμύρια δολάρια (3,5 τρισεκατομμύρια δολάρια[§] αν συνυπολογιστούν οι εγγυήσεις!).¹ Τι γίνεται όμως με τους εργαζόμενους/τις εργαζόμενες και τα χαμηλού εισοδήματος νοικοκυριά;

[§] [ΣΤΜ] 1,5 και 3,3 τρισεκατομμύρια ευρώ, αντίστοιχα, με βάση την τρέχουσα ισοτιμία ευρώ/δολαρίου.

Η καθοριστική διαφορά με τις προηγούμενες κρίσεις είναι το γεγονός ότι τώρα τα προβλήματα δεν έχουν μόνο οικονομική αφετηρία. Σε αυτό το πλαίσιο, οι προσωρινές οικονομικές μεταβιβάσεις σε απασχολούμενους/οικονομικά ενεργούς αυτή τη στιγμή, τις οποίες θα παρουσιάσουν οι πλουσιότερες χώρες (όπως το νομοσχέδιο που αυτή τη στιγμή συζητείται στο Κογκρέσο των ΗΠΑ², το οποίο περιλαμβάνει απευθείας πληρωμές έως 1.200 δολάρια^{**} στους περισσότερους ενήλικες)^{††}

Η εργασιακή ανασφάλεια εξαπλώνεται τόσο γρήγορα όσο και ο ίδιος ο ιός και ο «παρουσιασμός» (presenteeism) – το γεγονός δηλαδή ότι οι άνθρωποι μεταβαίνουν στην εργασία τους ακόμα και όταν είναι άρρωστοι – γίνεται ακόμα ένα πρόβλημα δύσκολο να τιθασευτεί.

θα έχουν μάλλον περιορισμένη αποτελεσματικότητα. Οι άνθρωποι δεν θα σταματήσουν να ψωνίζουν λόγω έλλειψης χρημάτων, αλλά επειδή τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης (social distancing) και καραντίνας θα τους αποτρέψουν από το να βγουν από τα σπίτια τους. Ασφαλώς, η απευθείας οικονομική υποστήριξη των ανθρώπων είναι εξαιρετικά σημαντική, ωστόσο θα πρέπει να ανακατευθυνθεί προς εκείνους που χάνουν τις θέσεις εργασίας τους και όχι κυρίως σε εκείνους που τις διατηρούν.

Οι εργαζόμενοι/-ες που βρίσκονται σε μεγαλύτερο κίνδυνο να μείνουν άνεργοι/-ες πρέπει επίσης να υποστηριχθούν. Μια βασική υπόθεση των μέτρων που λαμβάνονται αυτή τη στιγμή για να προλάβουν την εξάπλωση της πανδημίας είναι ότι, σε όλους τους τομείς όπου είναι εφικτή η εργασία από το σπίτι, οι εργαζόμενοι και οι εργαζόμενες θα συνεχίσουν να εκπληρώνουν τα πάγια καθήκοντα και υποχρεώσεις τους ως συνήθως. Ωστόσο, η εργασιακή ανασφάλεια εξαπλώνεται τόσο γρήγορα όσο και ο ίδιος ο ιός και ο «παρουσιασμός» (presenteeism) – το γεγονός

** [ΣΤΜ] 1.120 ευρώ με βάση την τρέχουσα ισοτιμία ευρώ/δολαρίου.

†† [ΣΤΜ] Το νομοσχέδιο που αναφέρεται στο κείμενο τελικά εγκρίθηκε και από τα δύο σώματα του Κογκρέσου των ΗΠΑ (Βουλή και Γερουσία) και υπογράφηκε από τον Πρόεδρο Τραμπ στις 27/3/2020, αποτελεί δε πλέον νόμο και χαρακτηρίζεται ιστορικό, λόγω των οικονομικών μεγεθών του (αφού το συνολικό ύψος του πακέτου στήριξης που προβλέπει ανέρχεται σε 2 τρισεκατομμύρια δολάρια και είναι το μεγαλύτερο στη σύγχρονη ιστορία των ΗΠΑ). Ωστόσο, πρέπει να υπογραμμιστεί ότι η αύξηση της ανεργίας στις ΗΠΑ μέσα στις ελάχιστες τελευταίες εβδομάδες φαίνεται ότι έχει λάβει τρομακτικές διαστάσεις. Σύμφωνα με τα στοιχεία που δημοσιεύτηκαν και στον ελληνικό Τύπο (βλ. ενδεικτικά <https://gr.euronews.com/2020/04/02/usa-anageria>), μέσα σε δύο εβδομάδες έγιναν στις ΗΠΑ 9,93 εκατομμύρια νέες αιτήσεις για επίδομα ανεργίας, ανεβάζοντας απότομα τον αριθμό των εγγεγραμμένων ανέργων σε 10 εκατομμύρια, με τις εκτιμήσεις να κάνουν λόγο για 20 εκατομμύρια χαμένες θέσεις εργασίας και ποσοστό ανεργίας πάνω από 15% ως το τέλος του Απριλίου.

δηλαδή ότι οι άνθρωποι μεταβαίνουν στην εργασία τους ακόμα και όταν είναι άρρωστοι – γίνεται ακόμα ένα πρόβλημα δύσκολο να τιθασευτεί. Είναι λοιπόν ζωτικής σημασίας το να μην εκτεθούν σε κίνδυνο να αρρωστήσουν ή να μεταδώσουν τον ιό οι εργαζόμενοι/-ες σε κρίσιμους τομείς, που δεν μπορούν να εργαστούν από το σπίτι, [το οποίο επιτυγχάνεται] με το να αισθανθούν ασφαλείς ότι οι θέσεις εργασίας τους ή το εισόδημά τους δεν θα απειληθούν από την πανδημία[‡]. Ακόμα και η συντηρητική και φιλική προς τις επιχειρήσεις βρετανική κυβέρνηση αποφάσισε ότι το κράτος θα επιδοτήσει ως και το 80% του μισθού των εργαζομένων, εφ’ όσον οι εταιρείες διατηρήσουν το προσωπικό τους κατά τη διάρκεια της ύφεσης που προκλήθηκε από την πανδημία. Αυτού του είδους οι καταβολές θα ανέλθουν μέχρι τις 2.500 λίρες το μήνα (2.800 δολάρια^{§§}), δηλαδή λίγο πάνω από το μέσο εισόδημα.

Στην Ευρώπη, ο ιός βρήκε γόνιμο έδαφος για τη γρήγορη αναπαραγωγή του σε ευρεία τμήματα του πληθυσμού που επηρεάστηκαν σημαντικά από τις πολιτικές λιτότητας. Τα μέτρα που λήφθηκαν^{***} από την Ευρωπαϊκή Επιτροπή (ΕΚ), την Ευρωπαϊκή Κεντρική Τράπεζα (ΕΚΤ), το ΔΝΤ και τις συντηρητικές κυβερνήσεις, δημιούργησαν μια επισφαλή τάξη, ένα «πρεκαριάτο»^{†††} που είναι πολύ ευάλωτο στον COVID-19 και παρόμοιες απειλές. Το νέο ευρωπαϊκό πρεκαριάτο

Τα εκατομμύρια των εργαζομένων που είναι παγιδευμένα στη φτώχεια είναι πιο πιθανό να έχουν επισφαλείς δουλειές, με λιγότερα δικαιώματα και εργασιακά επιδόματα και είναι λιγότερο πιθανό να έχουν αποταμιεύσεις που θα βοηθούσαν να καλύψουν πρόσθετα μη προγραμματισμένα έξοδα ή κενά στο εισόδημά τους.

[‡] [ΣτΜ] Ο συγγραφέας εδώ υπονοεί ότι – εφ’ όσον εξασφαλιστούν οι θέσεις εργασίας και τα εισοδήματα – οι εργαζόμενοι και οι εργαζόμενες θα αισθάνονται αρκετά ασφαλείς ώστε να μην μεταβαίνουν στη δουλειά τους όταν είναι άρρωστοι/-ες, περιορίζοντας έτσι το φαινόμενο του presenteeism και, κατ’ επέκταση, τη διάδοση του ιού.

^{§§} [ΣτΜ] 2.600 ευρώ με βάση την τρέχουσα ισοτιμία ευρώ/δολαρίου

^{***} [ΣτΜ] Εννοείται, κατά τα προηγούμενα χρόνια εφαρμογής πολιτικών λιτότητας στην Ευρώπη, ιδίως μετά την κρίση του 2007/08, αλλά και ευρύτερα κατά τις τελευταίες 4 δεκαετίες κυριαρχίας του νεοφιλελευθερισμού.

^{†††} [ΣτΜ] Ο όρος «πρεκαριάτο» προέρχεται από το «precarious» που σημαίνει «επισφαλής». Το πρεκαριάτο, σε αντίθεση με την παραδοσιακή εργατική τάξη (προλεταριάτο) χαρακτηρίζεται από μεγάλο βαθμό εργασιακής (και κατ’ επέκταση οικονομικής) επισφάλειας και ασταθή κοινωνική θέση, καθώς η σύνθεσή του, αλλά και η αυτο-συνείδησή του ποικίλλει. Λόγου χάρη, στις σύγχρονες ευρωπαϊκές κοινωνίες στο πρεκαριάτο μπορούν να συμπεριληφθούν όχι μόνο εργαζόμενοι και εργαζόμενες σε χειρωνακτικές ή άλλες βοηθητικές εργασίες (όπως κατ’ εξοχή λόγου χάρη οι διανομείς/delivery), αλλά και εργαζόμενοι και εργαζόμενες που παραδοσιακά ανήκαν σε επαγγελματικές κατηγορίες με υψηλό κοινωνικό status και εκπαιδευτικό/κοινωνικό κεφάλαιο (όπως ενδεικτικά το ερευνητικό προσωπικό, οι εκπαιδευτικοί κ.λπ.). Αποτέλεσμα της σύνθεσης και της

περιλαμβάνει εκατομμύρια αστέγων και ανθρώπων που καταφεύγουν σε τράπεζες τροφίμων και συσσίτια. Μια έρευνα που δημοσιεύτηκε πέρυσι από το Ευρωπαϊκό Συμβούλιο για τις Διεθνείς Σχέσεις (European Council on Foreign Relations – ECFR) σημείωνε ότι μόνο το ένα τρίτο των Γερμανών/-ίδων και το ένα τέταρτο των Ιταλών/-ίδων και των Γάλλων/-ίδων διέθετε χρήματα στο τέλος κάθε μήνα για επιπλέον (ελαστικές, μη αναγκαίες) δαπάνες.³ Την ίδια στιγμή, οι συμβάσεις μερικής απασχόλησης ή «μηδενικών ωρών»⁺⁺⁺ έχουν επεκταθεί υπερβολικά, υπονομεύοντας σημαντικά την οικονομική αντοχή εκατομμυρίων νοικοκυριών.

Με τα λόγια ενός βρετανού ερευνητή, «τα εκατομμύρια των εργαζομένων που είναι παγιδευμένα στη φτώχεια είναι πιο πιθανό να έχουν επισφαλείς δουλειές, με λιγότερα δικαιώματα και εργασιακά επιδόματα και είναι λιγότερο πιθανό να έχουν αποταμιεύσεις που θα βοηθούσαν να καλύψουν πρόσθετα μη προγραμματισμένα έξοδα ή κενά στο εισόδημά τους».⁴ Είναι επομένως κρίσιμο οι κυβερνήσεις να αναλάβουν κάθε δυνατή πρωτοβουλία προκειμένου να μειώσουν τόσο την οικονομική πίεση όσο και το αυξημένο άγχος [των εργαζομένων αυτών]. Κάποια πιθανά μέτρα για την προστασία αυτών των εργαζομένων είναι : (α) η θέσπιση εγγύησης των θέσεων εργασίας, που θα παρείχε ασφάλεια εισοδήματος σε όσους/όσες αντιμετωπίζουν την προοπτική απόλυσης ή έλλειψης εισοδήματος – κατηγορία στην οποία περιλαμβάνονται εργάτες/-τριες που επηρεάζονται από το κλείσιμο εργοστασίων ως συνέπεια της πανδημίας, υπάλληλοι στον τομέα του λιανικού εμπορίου, αυτοαπασχολούμενοι/-ες, καλλιτέχνες/-ιδες και ιδιοκτήτες/-τριες μικρών επιχειρήσεων και (β) η αναδιάρθρωση της «gig economy»^{§§§}, με την εισαγωγή

ασταθούς εργασιακής του κατάστασης είναι το γεγονός ότι το πρεκαριάτο χαρακτηρίζεται συχνά και από χαμηλό επίπεδο ταξικής συνειδητοποίησης (καθώς πολλοί επισφαλώς εργαζόμενοι αντιμετωπίζουν την κατάστασή τους ως προσωρινή), συνδικαλιστικής οργάνωσης και εκπροσώπησης κ.λπ.

⁺⁺⁺ [ΣΤΜ] Οι συμβάσεις «μηδενικών ωρών» (στο πρωτότυπο «zero-hours contracts») είναι ένα σχετικά νέο φαινόμενο αποδιάρθρωσης της αγοράς εργασίας, ιδιαίτερα διαδεδομένο στη Μεγάλη Βρετανία, αλλά με επεκτεινόμενη εμφάνιση σε όλο τον κόσμο. Συγκεκριμένα, μια σύμβαση εργασίας «μηδενικών ωρών» σημαίνει ότι ο εργοδότης/η εργοδότης δεν δεσμεύεται να απασχολεί τον εργαζόμενο/την εργαζόμενη για κάποιο εκ των προτέρων ορισμένο ελάχιστο ωράριο (και άρα να καταβάλλει έναν αντίστοιχο ελάχιστο μισθό), αλλά αντίθετα ο εργαζόμενος/η εργαζόμενη υποχρεούται να είναι στη διάθεση του εργοδότη/της εργοδότης, που τον/την απασχολεί ανάλογα με τις τρέχουσες κάθε φορά ανάγκες της επιχείρησης. Εκτός της επίπτωσης που έχει ο συγκεκριμένος τύπος «απασχόλησης» στην μεγάλη αστάθεια των εισοδημάτων των εργαζομένων, έχει επίσης διαλυτικές επιπτώσεις στην καθημερινότητα των ανθρώπων και στη δυνατότητά τους να προγραμματίζουν την προσωπική και οικογενειακή ζωή τους.

^{§§§} [ΣΤΜ] Ο όρος «gig economy» θα μπορούσε να αποδοθεί ως «οικονομία της ευκαιριακής εργασίας», ωστόσο δεν υπάρχει ακόμα κοινά αποδεκτή ελληνική μετάφραση. Η «gig economy» ορίζεται διεθνώς

νέων μέτρων που θα επιβάλουν στους εργοδότες/στις εργοδότες να πληρώνουν κανονικά τις αναρρωτικές και κανονικές άδειες και να μεταχειρίζονται όλους τους εργαζόμενους/-ες ως υπαλλήλους αντί ως εξωτερικούς συνεργάτες.⁵

Όπως έχουν υποστηρίξει άλλοι ερευνητές, στο πλαίσιο μιας πανδημίας «η πραγματική οικονομία χρειάζεται βοήθεια με τη μορφή άφεσης χρέους για τα λαϊκά στρώματα, πράσινων δημοσίων έργων, δωρεάν ανώτερη εκπαίδευση και εκτεταμένη κοινωνικοποίηση της περίθαλψης».⁶ Τις τελευταίες μέρες, αρκετές ευρωπαϊκές κυβερνήσεις έχουν κάνει συγκεκριμένα βήματα προς αυτή την κατεύθυνση. Για παράδειγμα, αναφέροντας λίγες μόνο χώρες : ⁷

- **Βέλγιο:** Περισσότερο από ένα εκατομμύριο εργαζόμενοι/-ες έχουν ήδη βρεθεί σε προσωρινή ανεργία [αναστολή συμβάσεων εργασίας/διαθεσιμότητα]. Για τον πρώτο μήνα, οι απολυμένοι/-ες ή σε διαθεσιμότητα εργαζόμενοι/-ες θα λάβουν μία προκαταβολή 1.450 ευρώ (1.572 δολάρια), όσο γίνεται η επεξεργασία των φακέλων τους. Επίσης, η κυβέρνηση του κρατιδίου της Φλάνδρας θα υποστηρίξει τους εργαζόμενους/τις εργαζόμενες που βρίσκονται σε προσωρινή ανεργία/διαθεσιμότητα, αποπληρώνοντας τους λογαριασμούς τους για παροχή ενέργειας.

- **Κροατία:** Η κυβέρνηση θα περιορίσει και θα ελέγξει τις τιμές της αγοράς για 28 βασικά προϊόντα, μεταξύ των οποίων το αλεύρι, τα αυγά, η ζάχαρη, το λάδι, το φρέσκο κρέας, τα ψάρια, τα φάρμακα και τα προϊόντα υγιεινής.

- **Δανία:** Η κυβέρνηση θα παράσχει οικονομική βοήθεια στους αυτοαπασχολούμενους/-ες και τους φοιτητές/-τριες, καθώς και αποζημίωση για πάγια έξοδα, όπως το ενοίκιο, και ευκολότερη πρόσβαση σε δάνεια με την εγγύηση του Δημοσίου.

- **Γαλλία:** Η πληρωμή των φόρων, των ασφαλιστικών εισφορών, των στεγαστικών ενοικίων, των λογαριασμών ύδρευσης, ηλεκτρισμού και αερίου έχει ανασταλεί για όσους/όσες έχουν μειωμένο εισόδημα λόγω της κρίσης.

ως το μοντέλο αγοράς εργασίας στο οποίο κυριαρχούν οι μικρής διάρκειας συμβάσεις από εργαζόμενους/-ες που τυπικά αντιμετωπίζονται ως αυτοαπασχολούμενοι/-ες, σε αντιπαράθεση προς τις μόνιμες σχέσεις μισθωτής εργασίας. Το βασικό πρόβλημα αυτού του τύπου απασχόλησης είναι ότι οι εργαζόμενοι/-ες – αν και οικονομικά εξαρτώνται πλήρως από τον εργοδότη τους – δεν αντιμετωπίζονται νομικά ως μισθωτοί/-τές, επομένως δεν υπάγονται σε καμία από τις προστατευτικές πρόνοιες του εργατικού δικαίου (μεταξύ των οποίων, όπως αναφέρει εδώ ο Daniel Chavez, το δικαίωμα λήψης αναρρωτικής ή κανονικής άδειας με αμοιβή).

- *Ιταλία*: Με αναδρομική ισχύ από 23 Φεβρουαρίου, ένα μορατόριουμ 60 ημερών θα προστατεύει τους εργαζόμενους/-ες από απολύσεις, αποτρέποντας τις εταιρίες από το να απολύουν προσωπικό για οικονομικούς λόγους. Η κυβέρνηση διέθεσε επίσης 10 δισεκατομμύρια ευρώ (10,8 δισεκατομμύρια δολάρια) για την προστασία των εργασιακών δικαιωμάτων, περιλαμβανομένης της καταβολής ενός έκτακτου ποσού 600 ευρώ (650 δολάρια), στους εργαζόμενους/στις εργαζόμενες που έχασαν τη δουλειά τους. Οι άδειες απουσίας για εργαζομένους/-ες με αναπηρία ή εργαζομένους/-ες που φροντίζουν μέλη της οικογένειας ή συγγενείς επεκτάθηκαν από 3 σε 15 ημέρες. Ομοίως, οι γονείς με παιδιά ως 12 ετών μπορούν να ζητήσουν πρόσθετη γονική άδεια ως 15 ημερών με αποζημίωση ίση με το 50% του μισθού τους.

- *Πορτογαλία*: Διασφαλίζεται η πληρωμή του 66% του μισθού των εργαζομένων που μπορεί να χρειαστεί να μείνουν στο σπίτι τους για να φροντίσουν τα παιδιά τους για όσο διάστημα τα σχολεία παραμένουν κλειστά.

- *Ισπανία*: Τα ενυπόθηκα δάνεια και οι λογαριασμοί ηλεκτρισμού και ύδρευσης όσων έμειναν χωρίς τακτικό εισόδημα θα υπαχθούν σε μορατόριουμ. Οι υπάλληλοι που βρίσκονται προσωρινά εκτός εργασίας/σε διαθεσιμότητα θα λάβουν επιδόματα ανεργίας, χωρίς να υπολογίζεται ο χρόνος συνεισφοράς****. Οι αυτοαπασχολούμενοι/-ες μπορούν, επίσης, να μην πληρώσουν φόρους εάν το εισόδημά τους είναι μειωμένο κατά τη διάρκεια της πανδημίας, ενώ ένα νέο ειδικό ταμείο έκτακτης ανάγκης θα ενισχύσει τη φροντίδα για τους ηλικιωμένους/τις ηλικιωμένες, τους άστεγους/τις άστεγες και τους ανθρώπους που ζουν σε γηροκομεία και ιδρύματα. Οι κανόνες σχετικά με τις δαπάνες των δήμων θα ελαστικοποιηθούν προκειμένου να επιτρέψουν στις τοπικές αρχές να δαπανήσουν κάθε πλεόνασμα που υπάρχει στα προγράμματα κοινωνικής φροντίδας. †††

**** [ΣΤΜ] Στην Ισπανία, το επίδομα ανεργίας διακρίνεται σε ανταποδοτικό και μη. Το πρώτο (και κύριο) σκέλος του επιδόματος ανεργίας χορηγείται εφ' όσον κάποιος/κάποια έχει εργαστεί και καταβάλει τις σχετικές εισφορές επί τουλάχιστον 360 ημέρες κατά τα τελευταία 6 χρόνια. Επίσης, τόσο η διάρκεια, όσο και το ύψος του καταβαλλόμενου επιδόματος ανεργίας εξαρτάται από το ύψος των σχετικών εισφορών που κατέβαλε και τη διάρκεια της προηγούμενης απασχόλησης του άνεργου/της άνεργης. Προφανώς, αυτό στο οποίο αναφέρεται εδώ ο συγγραφέας αφορά την άρση, προσωρινά, των σχετικών προϋποθέσεων, ώστε να λαμβάνουν το επίδομα ανεργίας όλοι οι εργαζόμενοι/-ες που τίθενται σε διαθεσιμότητα λόγω πανδημίας, ανεξαρτήτως του πόσο διήρκεσε η εργασία τους και η καταβολή των αντίστοιχων εισφορών.

††† [ΣΤΜ] Καθώς η υγειονομική κρίση εξελίσσεται διαρκώς, τα μέτρα που λαμβάνονται για τον περιορισμό της διάδοσης του ιού είναι δυναμικά. Κατά συνέπεια, δυναμικά είναι εξ ορισμού και τα σύστοιχα οικονομικά και κοινωνικά μέτρα στήριξης όσων πλήττονται από την πανδημία και, με την έννοια αυτή, τα στοιχεία για τις πρωτοβουλίες των εθνικών κυβερνήσεων βρίσκονται υπό συνεχή αναθεώρηση και επομένως οι παρατιθέμενες δράσεις είναι πιθανόν στο μεταξύ να έχουν συμπληρωθεί

Επιπλέον, αν και όλα τα επαγγέλματα είναι σημαντικά σε περιόδους κρίσης, στην Ευρώπη, ειδικά στο πλαίσιο αυτής της πανδημίας, η κοινωνία ανακάλυψε εκ νέου τη μεγάλη ανάγκη για προσωπικό στις δημόσιες υπηρεσίες. Οι εργαζόμενοι/-ες στη δημόσια υγεία – σε όλους τους τομείς: ιατρική, νοσηλευτική, καθαριότητα κ.λπ. – δίνουν κυριολεκτικά τις ζωές τους φροντίζοντας για τους αρρώστους, υπάρχουν όμως και άλλοι κλάδοι – για παράδειγμα η αστυνομία, η πυροσβεστική και οι εκπαιδευτικοί – που επίσης εργάζονται κάτω από εξαιρετικές και δύσκολες συνθήκες. Σε πολλές ευρωπαϊκές πόλεις συνηθίζεται, ως ένα νέο κοινωνικό τελετουργικό, κάθε σούρουπο να χειροκροτούν τους εργαζομένους/τις εργαζόμενες στην υγεία. Όμως, οι δημόσιοι λειτουργοί δεν χρειάζονται μόνο χειροκροτήματα• χρειάζονται επίσης την αναστροφή των περικοπών δαπανών, που έκαναν την εργασία στα νοσοκομεία, στα σχολεία και σε άλλες σημαντικές υπηρεσίες πολύ δυσκολότερη.

Μάθημα 2ο – Επενδύστε στις δημόσιες υποδομές για να αντιμετωπίσετε την επόμενη επιδημία

Ο COVID-19 δεν αποτέλεσε έκπληξη για τους περισσότερους επιδημιολόγους και άλλους ειδικούς της δημόσιας υγείας που είχαν προειδοποιήσει αρκετά νωρίς για τον κίνδυνο μιας πανδημίας. Αν οι ευρωπαϊκές χώρες είχαν επενδύσει στις φυσικές και κοινωνικές δυνατότητες και υποδομές που απαιτούνται για να αντιμετωπιστεί μια επιδημία, η περιοχή θα ήταν σε πολύ καλύτερη θέση να ελέγξει τον ιό.

Κάποιες από τις ευρωπαϊκές χώρες που επηρεάστηκαν περισσότερο από την πανδημία είναι ακριβώς αυτές που υπέστησαν τις χειρότερες περικοπές στις δημόσιες δαπάνες τους, στο πλαίσιο των μέτρων λιτότητας που εφαρμόστηκαν στην Ευρωζώνη κατά τη διάρκεια της παγκόσμιας χρηματοπιστωτικής κρίσης, με την Ιταλία να αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτού που μια ομάδα ερευνητών περιέγραψε ως «θάνατο από λιτότητα».⁸ Ακόμα και οι χώρες που είχαν αναπτύξει ισχυρές και φημισμένες δομές δημόσιας υγείας, όπως το Εθνικό Σύστημα Υγείας

ή αντικατασταθεί από άλλες. Παρέχουν ωστόσο μια συνολική εικόνα της βεντάλιας των μέτρων τα οποία χρησιμοποίησαν οι εθνικές κυβερνήσεις για να ανταπεξέλθουν στην έκτακτη συνθήκη.

(NHS) του Ηνωμένου Βασιλείου, αυτή τη στιγμή καταβάλλονται. Πρώτα στην Ιταλία και τώρα με μεγάλη ταχύτητα στην Ισπανία και τη Βρετανία, οι υποδομές υγείας αρχίζουν να καταρρέουν κάτω από τη μαζική εισροή ασθενών με COVID-19. Μετά από μια δεκαετία λιτότητας που εφαρμόστηκε από τις κυβερνήσεις των Συντηρητικών, το βρετανικό σύστημα υγείας (NHS) έχει τώρα λιγότερες νοσοκομειακές κλίνες, γιατρούς και νοσοκόμους/-ες κατά κεφαλήν σε σύγκριση με τις περισσότερες άλλες βιομηχανοποιημένες χώρες και (όπως ήδη συμβαίνει στην Ιταλία) οι γιατροί υποχρεώνονται να αποφασίσουν ποιος θα ζήσει και ποιος θα πεθάνει.⁹

Η λιτότητα ωστόσο επηρέασε τις ευρωπαϊκές χώρες και με άλλους τρόπους, που μειώνουν ακόμα περισσότερο τις εθνικές δυνατότητες καταπολέμησης της επιδημίας. Σε πολλές ευρωπαϊκές χώρες οι δημοτικές και περιφερειακές αρχές υπέστησαν θηριώδεις περικοπές των προϋπολογισμών τους, γεγονός που υπονόμωσε τις δυνατότητες ανταπόκρισης των αστυνομικών, πυροσβεστικών υπηρεσιών και των υπηρεσιών άμεσης βοήθειας και διακομιδής ασθενών.¹⁰ Και, παρά το γεγονός ότι «υφάρπαξαν» ορισμένες προτάσεις και αιτήματα των προοδευτικών ευρωπαϊκών πολιτικών κομμάτων και κοινωνικών κινημάτων, τα πρόσφατα μέτρα που ανακοινώθηκαν από πολλές κυβερνήσεις ελάχιστα αντιμετωπίζουν την σοκαριστική αποσάρθρωση των κοινωνικών υπηρεσιών και των υποδομών δημόσιας υγείας που προκάλεσαν οι κακοσχεδιασμένες και απερίσκεπτες περικοπές δαπανών της τελευταίας δεκαετίας.

Μάθημα 3ο – Σταματήστε την εμμονή με το δημόσιο έλλειμμα, τα επίπεδα του χρέους και τις απώλειες του ΑΕΠ

Πολύ καιρό πριν ξεσπάσει η πανδημία, οι αναλυτές στην Ευρώπη και διεθνώς είχαν εκφράσει σοβαρές ανησυχίες για μια επικείμενη νέα παγκόσμια οικονομική κρίση, που ήταν ήδη ορατή στην πτώση της παραγωγικότητας και των φορολογικών εσόδων σε αρκετές χώρες. Ωστόσο, οι επιπτώσεις του COVID-19 για την παγκόσμια υγεία – κυριολεκτικά, αλλά και σε ό,τι αφορά την «υγεία» της οικονομίας – υπήρξαν τόσο δραστικές και αιφνίδιες, που οι περισσότερες μεσοπρόθεσμες προβλέψεις γρήγορα

καθίστανται ξεπερασμένες. Η γενική διευθύντρια του ΔΝΤ προειδοποίησε ότι η διεθνής ύφεση που θα επιφέρει η πανδημία θα είναι εξίσου σοβαρή, αν όχι σοβαρότερη, από τη χρηματοπιστωτική κρίση του 2008.¹¹

Τα μέτρα κοινωνικής αποστασιοποίησης, απομόνωσης και καραντίνας που εφαρμόστηκαν από τις ευρωπαϊκές κυβερνήσεις για να περιορίσουν την πανδημία συνεπάγονται μια τεράστια κατάρρευση της ζήτησης για όλα τα αγαθά, εκτός των στοιχειωδών, ενώ η Ευρώπη (και ο κόσμος) θα οδηγηθεί και σε αυτό που οι οικονομολόγοι ονομάζουν αιφνίδια «κρίση προσφοράς», δηλαδή το κλείσιμο των εργοστασίων ή την παραγωγή σε μειωμένη δυναμικότητα. Την ίδια στιγμή, υπάρχει μία αιφνίδια «κρίση ζήτησης», καθώς η καταναλωτική δαπάνη κατακρημνίζεται⁺⁺⁺.

Ακόμα και οι «ορθόδοξοι» οικονομολόγοι και οι συντηρητικοί πολιτικοί αρχίζουν να αναγνωρίζουν ότι αυτή είναι μία επείγουσα κατάσταση άνευ προηγουμένου που απαιτεί συνεκτικές και λογικές απαντήσεις, μακριά από τη συνήθη εμμονή με το δημόσιο έλλειμμα, τα κέρδη των επιχειρήσεων, τα επίπεδα του χρέους

Ίσως αυτή είναι επίσης η ιδανική στιγμή να συζητήσουμε σοβαρά το αληθινό νόημα της «αποανάπτυξης» ή, πιο συγκεκριμένα, της «σχεδιασμένης αποανάπτυξης».

και τη μεγέθυνση του ΑΕΠ. Η χρηματοπιστωτική κρίση του 2007/08 ήταν τρομερή τόσο σε οικονομικούς όσο και σε κοινωνικούς όρους, όμως η επίδραση στην παραγωγή, στα μέσα επιβίωσης και στις θέσεις εργασίας που απειλείται από την πανδημία μπορεί να είναι πολύ χειρότερη. Όπως είπε ο επικεφαλής του Γραφείου Προϋπολογισμού του Ηνωμένου Βασιλείου (Office for Budget Responsibility – OBR): «Δεν είναι τώρα η ώρα να ανησυχούμε για την εφάπαξ αύξηση του δημόσιου χρέους... η κατάσταση μοιάζει περισσότερο με εμπόλεμη περίοδο».¹² Ο Ισπανός Πρωθυπουργός μάλιστα απηύθυνε έκκληση να εφαρμοστεί από την Ευρωπαϊκή Ένωση ένα «Σχέδιο Μάρσαλ»^{§§§§} για την καταπολέμηση της διάδοσης του ιού και την αντιμετώπιση των κοινωνικών της επιπτώσεων.

⁺⁺⁺ [ΣΤΜ] Οι όροι «αιφνίδια “κρίση προσφοράς”» και «αιφνίδια “κρίση ζήτησης”» χρησιμοποιούνται για να αποδώσουν τους πρωτότυπους όρους «supply shock» και «demand shock» αντίστοιχα. Διευκρινίζεται ότι η κρίση προσφοράς δεν αποτελεί αιτία της κρίσης ζήτησης που αναφέρεται στο κείμενο.

^{§§§§} [ΣΤΜ] Προφανώς η επίκληση ενός «Σχεδίου Μάρσαλ» αποτελεί σχήμα λόγου και αναφέρεται στην ανάληψη μιας μεγάλης πρωτοβουλίας στήριξης και επανεκκίνησης της ευρωπαϊκής οικονομίας, χωρίς να λαμβάνει υπόψη (και προφανώς χωρίς να ταυτίζεται) με τις πολιτικές επιδιώξεις του πρωτότυπου

Στο πλαίσιο της πανδημίας, ακόμα και η αργκό των οικονομολόγων φαίνεται ανάρμοστη. Ο όρος «ύφεση» συνήθως αναφέρεται στη μείωση της παραγωγής και της απασχόλησης, αλλά σήμερα η βασική ανησυχία μας δεν θα έπρεπε να είναι η υγεία «της οικονομίας», αλλά η υγεία (και οι ζωές) των ανθρώπων. Αυτό σημαίνει επίσης ότι πρέπει να αμφισβητήσουμε τον λόγο (και τις πράξεις) των οικονομολόγων, των οίκων αξιολόγησης και των κυβερνητικών στελεχών που έχουν εμμονή με το δημόσιο χρέος ή τα ελλείμματα των δημόσιων προϋπολογισμών. Ποια είναι η αξία μιας αξιολόγησης AAA για μια κυβέρνηση όταν οι γιατροί στις μονάδες εντατικής θεραπείας πρέπει να αποφασίσουν ποιος θα μπει σε αναπνευστήρα, ποιος ζει και ποιος πεθαίνει;

Ίσως αυτή είναι επίσης η ιδανική στιγμή να συζητήσουμε σοβαρά το αληθινό νόημα της «αποανάπτυξης» ή, πιο συγκεκριμένα, της «σχεδιασμένης αποανάπτυξης», με τις κυβερνήσεις να διευκολύνουν μία φιλική προς το κλίμα και προς τους ανθρώπους μετάβαση αντί να εφαρμόζουν προγράμματα κινήτρων με σκοπό να διασφαλίζουν τα κέρδη των μεγάλων πολυεθνικών εταιριών. Ένας ανανεωμένος ρόλος για το κράτος δεν θα πρέπει να συγχέεται με τις φορολογικές μεταρρυθμίσεις που προτείνουν οι δισεκατομμυριούχοι όπως ο Bill Gates¹³ ή τις παραδοσιακές κεϋνσιανές συνταγές για την αντιμετώπιση της ύφεσης, που βασίζονται στις μεταβιβάσεις για να τονώσουν την κατανάλωση ή στα μεγάλα προγράμματα δημόσιων υποδομών για να «επανεκκινήσουν την οικονομία». Απόπειρες να ενθαρρυνθεί η οικονομική δραστηριότητα στη σημερινή συγκυρία θα μπορούσαν να επιδεινώσουν τη διάδοση του ιού, ενώ στο πλαίσιο της επιβεβλημένης απομόνωσης η ενθάρρυνση της κατανάλωσης θα έχει αμφίβολη αποτελεσματικότητα στην τόνωση της οικονομίας.

Σχεδίου Μάρσαλ και το τραγικό ιστορικό του αποτύπωμα σε μια σειρά από χώρες, με χαρακτηριστική περίπτωση την Ελλάδα.

Μάθημα 4ο – Η επαναφορά της δημόσιας ιδιοκτησίας και διοίκησης είναι πράγματι μία καταπληκτική ιδέα

Οι εκκλήσεις για παρέμβαση του δημόσιου τομέα διατυπώνονται όλο και πιο μεγαλόφωνα και με επείγοντα τρόπο, όσο οι οικονομικές (και κοινωνικές και πολιτικές) επιπτώσεις της πανδημίας του κορονοϊού γίνονται πολύ πιο δραματικές από οτιδήποτε έχει υποστεί τα τελευταία χρόνια η παγκόσμια οικονομία. Οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις υπήρξαν πρόθυμες να διασώσουν τον ιδιωτικό τομέα – στοιχείο που δεν προκαλεί έκπληξη : Στο Ηνωμένο Βασίλειο, η κυβέρνηση ανακοίνωσε ένα πακέτο 350 δισεκατομμυρίων λιρών (403 δισεκατομμυρίων δολαρίων)**** για δάνεια και εγγυήσεις, προκειμένου να βοηθήσει τις βρετανικές ιδιωτικές εταιρίες να ανταπεξέλθουν στις επιπτώσεις της πανδημίας. Στη Γαλλία, θα διατεθούν από το κρατικό αποθεματικό 300 δισεκατομμύρια ευρώ (325 δισεκατομμύρια δολάρια) στις ιδιωτικές επιχειρήσεις για να αποφευχθούν χρεωκοπίες. Παρόμοια μέτρα έχουν εφαρμοστεί και από άλλες ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Ωστόσο, την ίδια στιγμή οι εκκλήσεις να τεθούν οι δημόσιες υπηρεσίες υπό δημοκρατική δημόσια ιδιοκτησία και έλεγχο γίνονται επίσης ισχυρότερες.

Στα μέσα Μαρτίου, η είδηση ότι η ισπανική κυβέρνηση είχε «εθνικοποιήσει» όλα τα νοσοκομεία και τις εγκαταστάσεις περίθαλψης στη χώρα έγινε πρωτοσέλιδο στις εφημερίδες σε όλη την Ευρώπη. Τα νέα παρουσιάστηκαν μάλλον με υπερβολικό τρόπο : Δεν είχε υπάρξει αλλαγή στην ιδιοκτησία και το μέτρο περιοριζόταν στο να θέσει όλους τους παρόχους ιδιωτικών υπηρεσιών υγείας υπό κυβερνητικό έλεγχο. Ωστόσο, η ισπανική απόφαση θα μπορούσε να σηματοδοτεί την εφαρμογή πιο ριζοσπαστικών μέτρων από άλλες κυβερνήσεις.

Η μετατόπιση προς μεγαλύτερο δημόσιο έλεγχο θα μπορούσε να θεωρηθεί αναμενόμενη από την ισπανική κυβέρνηση, που αποτελείται από μια κεντρο-αριστερή συμμαχία των Σοσιαλδημοκρατών (το Σοσιαλιστικό Κόμμα, PSOE) και της νέας Αριστεράς (Unidas Podemos, UP). Αλλά ακόμα και η συντηρητική βρετανική κυβέρνηση ανακοίνωσε την προθυμία της να κινηθεί προς αυτή την κατεύθυνση. Ο Υπουργός Μεταφορών ανακοίνωσε ότι οι αεροπορικές, σιδηροδρομικές εταιρίες και

**** [ΣΤΜ] 375 δισεκατομμύρια ευρώ, με βάση την τρέχουσα ισοτιμία ευρώ/δολαρίου.

οι εταιρίες λεωφορείων θα μπορούσαν να εθνικοποιηθούν στο πλαίσιο της πανδημίας, αλλά έκανε επίσης σαφές ότι ο σκοπός του μέτρου ήταν να προστατέψει τον ιδιωτικό τομέα και να αποφευχθεί «το να χρεωκοπήσουν καλές εταιρίες». Επίσης, εγγυήθηκε την επιστροφή στην ιδιωτική ιδιοκτησία μόλις ξεπεραστεί η κρίση,¹⁴ παρά το γεγονός ότι πολλές από αυτές τις εταιρίες είχαν ιδιωτικοποιηθεί στο απόγειο του νεοφιλελεύθερου θάτσερισμού και τώρα η κυβέρνηση θα είχε σαφή κοινωνική υποστήριξη αν επρόκειτο να επανακτήσει την ιδιοκτησία τους. Οι ειδικοί σε αυτό το πεδίο απέδειξαν επίσης με πολύ πειστικά δεδομένα ότι η ιδέα της επαν-εθνικοποίησης είναι απολύτως εύλογη από οικονομική σκοπιά.¹⁵

Η αλλαγή στον κυρίαρχο, ηγεμονικό λόγο για την κρατική ιδιοκτησία στην Ευρώπη συνοψίστηκε σε ένα πρόσφατο άρθρο της σύνταξης του Guardian, μιας κορυφαίας βρετανικής εφημερίδας:

Ζούμε σε έναν διαφορετικό κόσμο, στον οποίο φαίνεται ότι η πειθαρχία στην καραντίνα θα είναι αναγκαία για μεγάλο χρονικό διάστημα. Σε μια δημοκρατία, η γενική απαγόρευση, το lockdown θα πρέπει να είναι σε μεγάλο βαθμό αποτέλεσμα αυτο-επιτήρησης και όχι μια βαριά παραβίαση των δικαιωμάτων των ανθρώπων. Οι ίδιοι οι άνθρωποι αποδείχθηκαν εξαιρετικά ανθεκτικοί. Όμως το ατομικό κουράγιο, η ανθρώπινη καλοσύνη και η τοπική αλληλεγγύη δεν μπορούν να αντικαταστήσουν τη ριζοσπαστική εθνική προσπάθεια που απαιτείται. Σε τελική ανάλυση, μόνο το κράτος είναι αυτό που μπορεί να διασφαλίσει την κλίμακα δράσης που απαιτείται για να φανεί ότι η ζωή μπορεί να συνεχιστεί με ασφάλεια και να ισοσταθμίσει τις θυσίες μέσα στον πληθυσμό. ¹⁶

Τώρα επίσης ίσως είναι η κατάλληλη στιγμή για μια πραγματική εθνικοποίηση του χρηματοπιστωτικού τομέα, πέρα από τα περιορισμένα – ως προς την έκταση και τη διάρκεια – μέτρα που εφαρμόστηκαν κατά τη διάρκεια της τελευταίας διεθνούς χρηματοπιστωτικής κρίσης. Ακολουθώντας μία αυξανόμενη κρίσιμη μάζα εμπειρικών ερευνών για τα οφέλη της δημόσιας ιδιοκτησίας, ακτιβιστές και ακτιβίστριες σε όλη την Ευρώπη προτείνουν τη δημιουργία δημόσιων τραπεζών. Για άλλη μια φορά, όπως συνέβη την τελευταία δεκαετία, οι ιδιωτικές τράπεζες θα ζητήσουν να διασωθούν από

το κράτος, καθώς θα πτωχεύσουν εκτός αν η λειτουργία τους τεθεί υπό κρατική εγγύηση. Υπάρχουν, όμως, πολλά παραδείγματα από τον πραγματικό κόσμο που αποδεικνύουν ότι ένα διαφορετικό και υπό δημόσια ιδιοκτησία και διαχείριση χρηματοπιστωτικό σύστημα που περιορίζει την ισχύ των μεγάλων εταιριών και υπηρετεί τους ανθρώπους και τον πλανήτη είναι πράγματι εφικτό.¹⁷

Πρόσφατη έρευνα του Transnational Institute (TNI) και των συνεργατών του διεθνώς δείχνει ότι κατά την τελευταία μόνο δεκαετία, παγκοσμίως, υπήρξαν πάνω από 1.000 περιπτώσεις δημιουργίας νέων δημόσιων επιχειρήσεων ή επαναφοράς των ιδιωτικοποιημένων επιχειρήσεων σε κρατική ιδιοκτησία (σε εθνικό, περιφερειακό ή τοπικό επίπεδο)^{††††}. Αυτή η τάση έχει ανιχνευθεί σε 58 χώρες. Οι εργαζόμενοι/-ες και οι συνδικαλιστικές ενώσεις τους βρέθηκαν συχνά στην καρδιά αυτών των διαδικασιών πασχίζοντας να βελτιώσουν τις συνθήκες εργασίας και ταυτόχρονα να θέσουν την πολύτιμη γνώση και εμπειρία τους στο επίκεντρο των δημόσιων υπηρεσιών.¹⁸

Μάθημα 5ο – Ας μην ξεχνάμε την κλιματική καταστροφή

Καθώς η πανδημία εξαπλωνόταν σε όλο τον κόσμο, ένα από τα λίγα καλά νέα που κυκλοφόρησαν ευρέως στα κοινωνικά δίκτυα ήταν η προφανής θετική επίδραση της κρίσης στο περιβάλλον. Η βουτιά στις οικονομικές δραστηριότητες που προκλήθηκε από τα μέτρα περιορισμού της μετάδοσης του COVID-19 φαίνεται να επιφέρει αξιοσημείωτη βελτίωση, με τις δορυφορικές εικόνες από τον Ευρωπαϊκό Οργανισμό Διαστήματος (European Space Agency – ESA) να αποκαλύπτουν μία αισθητή πτώση των επιπέδων διοξειδίου του αζώτου στην ατμόσφαιρα. Σύμφωνα με έναν βρετανό περιβαλλοντικό ερευνητή, *«αυτή τη στιγμή, χωρίς να το θέλουμε, διεξάγουμε το μεγαλύτερης κλίμακας πείραμα που έχει γίνει ποτέ [...], κοιτάζοντας τι θα μπορούσαμε να δούμε στο μέλλον αν καταφέρουμε να κινηθούμε προς μία*

---

^{††††} Βλ. σχετικά και την ελληνική έκδοση της μελέτης του TNI σε συνεργασία με το Ινστιτούτο Νίκου Πουλαντζάς με τίτλο *Για να ανακτήσουμε τις δημόσιες υπηρεσίες: Πώς πόλεις και πολίτες ανααιρούν τις ιδιωτικοποιήσεις*, διαθέσιμη στο <https://poulantzas.gr/ekdoseis/%ce%bd%ce%ad%ce%b1-%ce%ad%ce%ba%ce%b4%ce%bf%cf%83%ce%b7-%ce%b3%ce%b9%ce%b1-%ce%bd%ce%b1-%ce%b1%ce%bd%ce%b1%ce%ba%cf%84%ce%ae%cf%83%ce%bf%cf%85%ce%bc%ce%b5-%cf%84%ce%b9%cf%82-%ce%b4%ce%b7%ce%bc/>

οικονομία χαμηλών υδρογονανθράκων». ¹⁹ Αυτά τα δεδομένα είναι πράγματι ελπιδοφόρα, αλλά σαφώς δεν θα είναι αρκετά αν η παγκόσμια οικονομική τάξη δεν μετασχηματιστεί ριζικά μόλις αυτή η υγειονομική κρίση τελειώσει.

Από την άλλη πλευρά, όλες οι δράσεις που αποσκοπούν στην καταπολέμηση της περιβαλλοντικής έκτακτης ανάγκης θα μας βοηθήσουν να προετοιμαστούμε καλύτερα για την επόμενη πανδημία. Η παρέμβαση του κράτους θα είναι ουσιώδους σημασίας για την αποτροπή του ξεσπάσματος ενός παθογόνου, παρόμοιου (ή χειρότερου) με τον COVID-19. Οι δημόσιοι φορείς θα πρέπει να είναι επικεφαλής της έρευνας στις επιστήμες υγείας και περιβάλλοντος, όχι μόνο παρέχοντας πόρους, αλλά εξασφαλίζοντας ότι όλη η δημόσια χρηματοδοτούμενη έρευνα θα είναι και δημόσια διαθέσιμη.

Η ανάκτηση της δημόσιας ιδιοκτησίας δεν είναι αρκετή. Θα πρέπει επίσης να εκδημοκρατίσουμε το δημόσιο τομέα.

Οι δράσεις για το κλίμα και η ετοιμότητά μας για την επόμενη πανδημία πηγαίνουν χέρι με χέρι. Για παράδειγμα, η πρόληψη της αποψίλωσης των δασών μπορεί να μειώσει την απώλεια της βιοποικιλότητας και, ταυτόχρονα, να μειώσει τον κίνδυνο μεταδοτικών ασθενειών. Η πρόσφατη επιδημία του Έμπολα στη Δυτική Αφρική συνδέθηκε με τις νυχτερίδες – που είναι φορείς του ιού – οι οποίες αναγκάστηκαν να μεταναστεύσουν σε νέους οικότοπους, όταν το φυσικό δασικό τους περιβάλλον συρρικνώθηκε για να καλλιεργηθούν φοινικόδεντρα, με σκοπό την εξαγωγή φοινικέλαιου για τις αγορές της Ασίας και της Ευρώπης. ²⁰

Η μόνη επιλογή για να σταματήσουμε ή, τουλάχιστον, να επιβραδύνουμε την κλιματική αλλαγή είναι η δραστική μείωση της εκπομπής αερίων που προκαλούν το φαινόμενο του θερμοκηπίου από τα ορυκτά καύσιμα (άνθρακας, πετρέλαιο και φυσικό αέριο). Αυτό προϋποθέτει έναν ριζικό μετασχηματισμό του ενεργειακού συστήματος και την παραγωγή ενέργειας από πηγές χαμηλών υδρογονανθράκων, όπως ο άνεμος και ο ήλιος. Η χαμηλών υδρογονανθράκων ηλεκτρική ενέργεια θα μείωνε επίσης την ατμοσφαιρική ρύπανση, που προκαλεί ή επιβαρύνει τις καρδιαγγειακές νόσους, την παχυσαρκία, τον διαβήτη και τους πρόωρους θανάτους – δηλαδή νόσους που προκαλούν επιπλέον επιβάρυνση στα συστήματα υγείας μας,

όπως αποδείχθηκε με την πανδημία του COVID-19. Όμως, η ενεργειακή μετάβαση που χρειάζεται ο πλανήτης δεν θα προέλθει από τον ιδιωτικό τομέα : Όλο και περισσότερα εμπειρικά δεδομένα από όλο τον κόσμο καταδεικνύουν ότι η προσανατολισμένη στο κέρδος προσέγγιση των ανανεώσιμων πηγών ενέργειας αποτυγχάνει και ότι ο μόνος βιώσιμος δρόμος είναι να αναζητήσουμε δημόσιες εναλλακτικές.²¹ Η ιδιωτικοποίηση των συστημάτων ενέργειας πρέπει να αναστραφεί, όπως ήδη συμβαίνει σε διάφορα μέρη της Ευρώπης.²²

Όπως συνέβη και κατά την παγκόσμια χρηματοπιστωτική κρίση πριν μια δεκαετία, οι κυβερνήσεις σε όλο τον Παγκόσμιο Βορρά θα είναι έτοιμες να παρέμβουν για να στηρίξουν την αγορά και τις πολυεθνικές εταιρίες αν βρεθούν στα πρόθυρα της χρεωκοπίας. Ευθείες επεμβάσεις διάσωσης για εξαιρετικά ρυπογόνες αεροπορικές εταιρίες, εταιρίες πετρελαιοειδών και άλλες επιχειρήσεις που πλήττονται από την πανδημία έχουν ήδη αναφερθεί από ευρωπαϊκές κυβερνήσεις (και από την κυβέρνηση των ΗΠΑ). Οι εναλλακτικές σε τέτοιου είδους διασώσεις έχουν ήδη σκιαγραφηθεί :

Σε αυτή την περίπτωση, κάθε κυβερνητική παρέμβαση θα πρέπει να αποσκοπεί κατηγορηματικά στο να υλοποιήσει την επείγουσα μετάβαση σε μια οικονομία και κοινωνία που θα έχει υπερβεί τα ορυκτά καύσιμα. Οι φορείς που διασώζονται ή επιδοτούνται (ειδικά οι πετρελαϊκές εταιρίες, οι αεροπορικές και οι τράπεζες που τις χρηματοδοτούν) θα πρέπει να τεθούν υπό δημόσιο έλεγχο, ως μέρος ενός σχεδίου επείγουσας κλιματικής μετάβασης. Από τη στιγμή που θα βρεθούν υπό δημόσιο έλεγχο, αυτοί οι φορείς θα πρέπει να σταματήσουν σταδιακά τη λειτουργία τους ή να μετασχηματιστούν, ευθυγραμμιζόμενοι με μια πράσινη βιομηχανική στρατηγική που απελευθερώνεται από το επιχειρηματικό μοντέλο των εξορύξεων, το οποίο συνεχίζει να πυροδοτεί την κλιματική καταστροφή.²³

Εντούτοις, η ανάκτηση της δημόσιας ιδιοκτησίας δεν είναι αρκετή. Θα πρέπει επίσης να εκδημοκρατίσουμε το δημόσιο τομέα. Η εμπειρία από κρατικές επιχειρήσεις τόσο στην Ευρώπη όσο και στη Λατινική Αμερική δείχνει γιατί το προνοφιλελεύθερο μοντέλο της κρατικής ιδιοκτησίας δεν θα έπρεπε να αντιμετωπίζεται

με ρομαντισμό, αφού οι περισσότερες από αυτές τις επιχειρήσεις είχαν ισχυρά καθιερωμένη «από τα πάνω» (top-down) και συγκεντροποιημένη δομή και λειτουργία, προσφέροντας στους χρήστες/στις χρήστριες των υπηρεσιών τους και στους εργαζόμενους/στις εργαζόμενες τους πολύ μικρό περιθώριο συμμετοχής ή πραγματικής επιρροής στον τρόπο που διοικούνταν και λειτουργούσαν.²⁴

Μάθημα 6ο – Ας μην στηριζόμαστε μόνο στο κράτος : Ενισχύστε τα κοινά

Ένα πολύ όμορφο παράπλευρο όφελος της πανδημίας υπήρξε ο πολλαπλασιασμός των δικτύων αλληλεγγύης. Στην Ευρώπη και σε όλες τις άλλες περιοχές του πλανήτη, στο πλαίσιο της φυσικής απομάκρυνσης και των μέτρων καραντίνας που λήφθηκαν για να ελέγξουν την πανδημία, οι τοπικές κοινότητες ανέπτυξαν πολύ δημιουργικές εναλλακτικές αλληλοβοήθειας, παρά τη διάβρωση των κοινωνικών δεσμών που προκάλεσαν τέσσερις δεκαετίες νεοφιλελεύθερων πολιτικών.

Τα αυτο-οργανωμένα δίκτυα αλληλεγγύης αναπτύσσονται γρήγορα και σε αντικείμενο και σε κλίμακα, ως «*μια λαϊκή, οριζόντια συνδρομή με πρωτοβουλία της κοινότητας που αναδύθηκε αυθόρμητα για να βοηθήσει*» και περιλαμβάνουν ποικίλους «*οδηγούς βοηθημάτων, διαδικτυακά σεμινάρια, διαύλους συνεργασίας, διαδικτυακές συναντήσεις, (δι)ομότιμα (peer-to-peer)#### προγράμματα δανεισμού και άλλες μορφές αμοιβαίας βοήθειας που δημιουργήθηκαν τόσο διαδικτυακά όσο και επί του πεδίου*».²⁵

Αυτές οι πρωτοβουλίες θα μπορούσαν να συμπεριληφθούν στην ευρεία έννοια των κοινών και της μετάβασης προς μια *ομότιμη (peer-to-peer)* οικονομία και κοινωνία. Σχετίζονται με την εξέλιξη προς ένα σύστημα που ανταποκρίνεται στις

[ΣΤΜ] Δεν υπάρχει ενιαίος όρος στα ελληνικά για τη μετάφραση του “peer-to-peer”, που κατά κυριολεξία σημαίνει «ίσος προς ίσο» ή «όμοιος προς όμοιο», γι’ αυτό και πολύ συχνά χρησιμοποιείται αμετάφραστος ο αγγλικός όρος. Στις περιπτώσεις που ο όρος μεταφράζεται, συνήθως χρησιμοποιείται το επίθετο «ομότιμος/-η» ή το λιγότερο δόκιμο «διομότιμος/-η». Γενικά, το χαρακτηριστικό των peer-to-peer (P2P) διαδικασιών είναι ακριβώς η συνεργασία/διάδραση μεταξύ ομότιμων, επομένως αποτελούν μοντέλα που διακρίνονται για την ισοτιμία, οριζοντιότητα και αμοιβαιότητα της δομής και της λειτουργίας τους.

κοινωνικές ανάγκες και στη δημιουργικότητα, ως μια βιώσιμη εναλλακτική τόσο απέναντι στα ξεπερασμένα κεντρικά διευθυνόμενα κρατικά συστήματα όσο και στις χρεωκοπημένες οικονομίες της αγοράς, καθιστώντας δυνατή τη μετάβαση προς μια πιο ίση, δίκαιη και περιβαλλοντικά βιώσιμη κοινωνία.²⁶

Πιο συγκεκριμένα, η επείγουσα ανάγκη για λύσεις αμοιβαίας βοήθειας απέναντι στην ανικανότητα τόσο της αγοράς όσο και του κράτους να ανταπεξέλθουν στην κρίση κινητοποίησε την κοινότητα του ανοιχτού λογισμικού. Η Ιταλία, η ευρωπαϊκή χώρα που χτυπήθηκε χειρότερα από τον COVID-19, αντιμετώπισε μια παραλυτική έλλειψη νοσοκομειακού εξοπλισμού. Σε απάντηση στην έκτακτη ανάγκη, κάποιοι «καλοί Σαμαρείτες» χρησιμοποίησαν τους τρισδιάστατους (3D) εκτυπωτές τους για να παράγουν βαλβίδες αναπνευστήρων που διαθέτουν δωρεάν.²⁷

Τη δύναμη των εναλλακτικών λύσεων που είχαν ως αφετηρία τα κοινά, περιέγραψε περιληπτικά με ισχυρό και μάλλον ποιητικό τρόπο ένας Καναδός ερευνητής:

Στο μεταξύ, όσοι/όσες βρίσκονται σε καραντίνα και ημι-απομόνωση ανακαλύπτουν, χρησιμοποιώντας ψηφιακά εργαλεία, νέους τρόπους να κινητοποιούνται, να παρέχουν φροντίδα και αμοιβαία βοήθεια σε όσους/όσες στις κοινότητές μας βρίσκονται σε ανάγκη. Σιγά-σιγά ανακτούμε τη χαμένη ικανότητά μας να ζούμε από κοινού, κρυμμένη σε κοινή θέα, τη μυστική μας κληρονομιά. Μαθαίνουμε ξανά πώς να γίνουμε ένα συνεργατικό είδος, αποβάλλοντας το κλειστοφοβικό περίβλημα του οικονομικού ανθρώπου (homo oeconomicus). Όσο βρίσκεται σε αναστολή η καπιταλιστική τάξη του ανταγωνισμού, της δυσπιστίας και της ατέρμονης, άσκοπης φασαρίας, η εφευρετικότητα και η συμπόνια μας επανέρχονται στην επιφάνεια, όπως επιστρέφουν τα δελφίνια στη λιμνοθάλασσα της Βενετίας ή τα πουλιά στον καθαρό από νέφος ουρανό. [...] Όταν φτάσει η Άνοιξη, ο αγώνας θα είναι να διατηρήσουμε, να ενισχύσουμε, να δημιουργήσουμε δίκτυα και να οργανώσουμε αυτή την εφευρετικότητα και τη συμπόνια, για να απαιτήσουμε τη μη

επιστροφή στην κανονικότητα και να αποκρούσουμε μια νέα κανονικότητα».28

Μάθημα 7ο – Ας προετοιμαστούμε για πολύ δύσκολες εποχές όταν φτάσει§§§§§ η πανδημία

Αν και [η Λατινική Αμερική] έχει (μέχρι στιγμής) λιγότερα κρούσματα COVID-19 και έναν πιο αργό ρυθμό μετάδοσης του ιού σε σχέση με την Ευρώπη, η περιοχή κινδυνεύει να υποστεί τεράστιες κοινωνικές και οικονομικές απώλειες. Ωστόσο, η ταχύτητα και η κλίμακα της αντίδρασης υπήρξε πολύ πιο αργή και περιορισμένη σε σύγκριση με άλλες περιοχές του Νότου. Στην Αφρική, όπου αρκετές χώρες επέβαλλαν γρήγορα αυστηρούς περιορισμούς στην κυκλοφορία των ανθρώπων, «η σκληρή και έγκαιρη δράση προέκυψε λιγότερο λόγω πολιτικής ωριμότητας και περισσότερο λόγω της πικρής εμπειρίας και της επίγνωσης ότι τα ήδη υπερφορτωμένα δημόσια συστήματα υγείας δεν μπορούν να υποστηρίξουν μια επέλαση [της πανδημίας]», με όπως ανέφερε μία Αφρικανή δημοσιογράφος.²⁹ Η επιδημία του Έμπολα το 2014 είναι ακόμα νωπή στη μνήμη πολλών Αφρικανών, υπενθυμίζοντάς τους ότι η πρόληψη, ο περιορισμός της μετάδοσης και η ταχεία κυβερνητική αντίδραση είναι η μόνη ελπίδα να αποτραπούν χιλιάδες θάνατοι.

Οι προβλέψεις για την αναμενόμενη υπερφόρτωση των νοσοκομείων στην Αφρική αφορούν επίσης τη Λατινική Αμερική. Σε σύγκριση με την Ευρώπη – όπου τα νοσοκομεία ήδη καταρρέουν υπό το βάρος της ξαφνικής και τεράστιας εισροής ασθενών που χρειάζονται εντατική θεραπεία – και παίρνοντας υπόψη τα πιο αδύναμα συστήματα υγείας των χωρών της περιοχής και άλλους παράγοντες που συμβάλλουν προς την ίδια κατεύθυνση (όπως τα υψηλότερα ποσοστά υποσιτισμού, τις μεγάλες αστικές συσσωματώσεις, συμπεριλαμβανομένων δεκάδων μεγαλουπόλεων με πάνω από πέντε εκατομμύρια κατοίκους, και την ανεπαρκή παροχή νερού και υπηρεσιών καθαριότητας), τα ποσοστά θνησιμότητας θα μπορούσαν να είναι πολύ υψηλότερα από όσα έχουν παρατηρηθεί μέχρι τώρα στην

---

§§§§§ [ΣτΜ] Αναφέρεται στη Λατινική Αμερική

Ευρώπη. Σε πόλεις όπως το Ρίο ντε Τζανέιρο στη Βραζιλία, πολλοί κάτοικοι στις φαβέλες Ροσίνια, Ταμπαζάρας και Προβιντένσια αδυνατούν να ακολουθήσουν τη συμβουλή να πλένουν τα χέρια τους, εξαιτίας της έλλειψης τρεχούμενου νερού. Όπως το θέτει ένας κάτοικος της περιοχής, απηχώντας παρόμοιες ανησυχίες ανά τη Λατινική Αμερική:

Αυτή η καραντίνα είναι πολύ επιλεκτική. Όποιος έχει τη δυνατότητα να μείνει στο σπίτι θα είναι μια χαρά. Αλλά όσοι/όσες από μας κερδίζουμε την επιβίωσή μας μέρα με τη μέρα θα χρειαστεί να βγούμε έξω, ανεξάρτητα από όλα, γιατί χρειάζεται να βγάλουμε αρκετά χρήματα για να φάμε. Αν δεν υπάρχουν προγράμματα υποστήριξης από το κεντρικό κράτος, που να στοχεύουν απευθείας στους φτωχούς, όταν ο ιός φτάσει στις φαβέλες οι άνθρωποι θα αρρωσταίνουν σαν σε παιχνίδι ντόμινο.³⁰

Και στο οικονομικό επίπεδο, υπάρχει ο κίνδυνος η πανδημία να οδηγήσει σε μια ύφεση χωρίς προηγούμενο. Η Λατινική Αμερική βγήκε από την παγκόσμια οικονομική κρίση έχοντας υποστεί συγκριτικά μικρότερες συνέπειες από άλλες περιοχές και για κάποια χρόνια μάλιστα γνώρισε ευημερία, που τροφοδοτήθηκε από την αυξανόμενη ζήτηση για πρώτες ύλες από την Κίνα και άλλες αναπτυσσόμενες οικονομίες, μεταξύ του 2010 και του 2015. Στη διάρκεια αυτής της περιόδου, πλούσιες σε πόρους χώρες της Λατινικής Αμερικής κατέγραψαν υψηλούς ρυθμούς οικονομικής μεγέθυνσης και οι περισσότερες από αυτές μείωσαν τους δείκτες φτώχειας και ανισότητας. Ωστόσο, ο αποκαλούμενος «εμπορευματικός υπερ-κύκλος»^{*****} τελείωσε πριν πέντε χρόνια και ενόψει της πανδημίας δεν υπάρχουν χρηματικά αποθέματα και δημοσιονομικός χώρος για δέσμη μέτρων τόνωσης της οικονομίας ή αποζημιώσεις, σε συγκρίσιμα επίπεδα με αυτά που εισήγαγαν οι ευρωπαϊκές κυβερνήσεις. Η Λατινική Αμερική ήταν ήδη αντιμέτωπη με τη στασιμότητα στην οικονομία και την ευρεία πολιτική αναταραχή από πέρυσι⁺⁺⁺⁺⁺, πολύ πριν χτυπήσει η κρίση.

---

^{*****} [ΣτΜ] Ο όρος που χρησιμοποιείται στο πρωτότυπο είναι «commodities supercycle» και προέρχεται κυρίως από το έργο του οικονομολόγου Joseph Schumpeter (1883-1950).

⁺⁺⁺⁺⁺ [ΣτΜ] Στην Ελλάδα έγιναν περισσότερο γνωστές οι ανοιχτές κοινωνικές συγκρούσεις στη Χιλή, η αμφισβήτηση της νομιμοποίησης του Προέδρου της Βενεζουέλας, Νικολάς Μαδούρο, από τον ηγέτη της αντιπολίτευσης, Χουάν Γουαϊδό, αλλά και η αποπομπή του Έβο Μοράλες από την προεδρία της Βολιβίας. Ωστόσο, σημαντική αναταραχή υπήρχε και σε άλλες χώρες όπως η Κολομβία ή το Εκουαδόρ.

Ωστόσο, η πιο αδύναμη θέση των χωρών της Λατινικής Αμερικής στην παγκόσμια οικονομία δεν σημαίνει ότι αυτές θα είναι τελείως ανήμπορες μπροστά στην πανδημία. Στην πραγματικότητα, αρκετές χώρες της Λατινικής Αμερικής έχουν ακόμα σχετικά ισχυρά συστήματα δημόσιας υγείας και θεσμικές δομές αντίστοιχες με αυτές ενός «κοινωνικού κράτους πρόνοιας». Σε μια πρώτη ανάγνωση, σε σύγκριση με την Ευρώπη, η περιοχή ως σύνολο έχει πολύ λιγότερες νοσοκομειακές κλίνες ανά 1.000 ανθρώπους, ένας ουσιώδης δείκτης για την αντιμετώπιση της πανδημίας: μόνο 2,2 έναντι 5,6 στις χώρες της Ευρωπαϊκής Ένωσης.³¹ Ωστόσο, αυτά τα στοιχεία μπορεί να παραπλανήσουν, καθώς οι χώρες του «Νότιου Κώνου» (Ουρουγουάη, Αργεντινή και Χιλή), συγκεκριμένα, έχουν ισχυρότερα συστήματα υγείας από ότι διάφορες χώρες στην Ανατολική Ευρώπη, με βάση συγκρίσιμα δεδομένα, αλλά οι δαπάνες υγείας και η νοσοκομειακή υποδομή ακόμα και αυτών των – υποτίθεται – καλύτερα προετοιμασμένων χωρών (η Κούβα θα μπορούσε να προστεθεί σε αυτή την κατηγορία) είναι πολύ κατώτερα από τα αντίστοιχα μεγέθη της Ιταλίας και της Ισπανίας, δύο χωρών που μετά βίας ανταποκρίνονται σε αυτή την κρίση. Επιπλέον τουλάχιστον 10 χώρες – η Κολομβία, ο Ισημερινός, το Ελ Σαλβαδόρ, η Παραγουάη, η Βολιβία, η Νικαράγουα, η Βενεζουέλα, η Αϊτή, η Ονδούρα και η Γουατεμάλα – δεν έχουν ούτε την δυναμικότητα σε νοσοκομεία ούτε τις βασικές δομές για να αντιμετωπίσουν την πανδημία, ακόμα και σε πολύ χαμηλότερη κλίμακα από αυτή που βλέπουμε στην Ευρώπη σήμερα.

Παρ' όλα αυτά, ακόμα και μικρές ή φτωχές χώρες προτείνουν μέτρα κοινωνικής έκτακτης ανάγκης για να προστατέψουν τους/τις εργαζόμενους/-ες και τον ευάλωτο πληθυσμό, συγκρίσιμα με αυτά που εφαρμόστηκαν από τις ευρωπαϊκές χώρες. Το Ελ Σαλβαδόρ, η μικρότερη χώρα της Κεντρικής Αμερικής, έχει αναστείλει τους λογαριασμούς ηλεκτρικής ενέργειας, ίντερνετ και τηλεφώνου για τρεις μήνες, πάγωσε τα ενοίκια, τα ενυπόθηκα δάνεια και τις δόσεις των δανείων για τρεις μήνες και αύξησε τους μισθούς των εργαζομένων στην υγεία.³²

Άλλες χώρες της Λατινικής Αμερικής βρίσκονται σε καλύτερη θέση στη μάχη κατά της πανδημίας χάρη στην ανθεκτικότητα των δημόσιων επιχειρήσεών τους. Χώρες όπως η Ουρουγουάη και η Κόστα Ρίκα έχουν ισχυρές και εκτεταμένες κρατικές επιχειρήσεις που παρέχουν διεθνών προδιαγραφών υπηρεσίες ύδρευσης, ενέργειας

και τηλεπικοινωνιών.³³ Για παράδειγμα, στην Ουρουγουάη, η κυβέρνηση ανακοίνωσε ότι η κρατική επιχείρηση ANCAP (που είναι υπεύθυνη για την παραγωγή πετρελαιοειδών, τσιμέντου και αλκοολούχων ποτών) θα αυξήσει την παραγωγή αλκοολούχων απολυμαντικών χεριών και άλλων απολυμαντικών για να διασφαλίσει την επάρκεια στην αγορά και να αποφύγει κερδοσκοπικές πρακτικές κατά τη διάρκεια της έκτακτης κατάστασης.³⁴ Επίσης, στην Ουρουγουάη, επιστήμονες από το Εργαστήριο Μοριακής Βιολογίας του Εθνικού Πανεπιστημίου και το Ινστιτούτο Παστέρ ανέπτυξαν επί τόπου μια διαδικασία διάγνωσης του ιού του COVID-19 που θα οδηγήσει στην παραγωγή και κυκλοφορία φθηνότερων και ταχύτερων διαγνωστικών σετ από αυτά που διατίθενται στη διεθνή αγορά. Τα παραδείγματα αυτά δείχνουν τη σημασία του δημόσιου τομέα ως κρίσιμου εργαλείου για την αντιμετώπιση της πανδημίας.

Μετά την πανδημία...

Τώρα είναι η κατάλληλη στιγμή να σκεφτούμε και να προετοιμαστούμε για έναν κόσμο που θα είναι πολύ διαφορετικός μετά το τέλος της πανδημίας του COVID-19. Όπως σωστά επισημάνθηκε *«τα δεξιά και καπιταλιστικά think tanks πανικοβάλλονται, γεμάτα φόβο ότι μισός αιώνας προσεκτικής ιδεολογικής δουλειάς για να μας πείσουν για την αναγκαιότητα του νεοφιλελευθερισμού – το μετασχηματισμό των ίδιων των ψυχών μας – θα διαλυθεί στις επόμενες εβδομάδες και μήνες»*.³⁵ Τώρα είναι η ώρα να συζητήσουμε ξανά το αληθινό νόημα και το πόσο εφικτός είναι ο «σοσιαλισμός», ο «οικο-φεμινισμός» και τα «κοινά», μεταξύ άλλων μεγάλων λέξεων/εννοιών που έχουν βρεθεί στο επίκεντρο ατέρμονων (και συχνά καθαρά αφηρημένων) συζητήσεων μεταξύ όσων από εμάς έχουμε αφοσιωθεί στην οικοδόμηση μιας πιο δίκαιης και πιο δημοκρατικής κοινωνίας.

Οι διανοοούμενοι/-ες και ακτιβιστές/-τριες του οικο-φεμινισμού μας είχαν ήδη προειδοποιήσει, πολύ καιρό πριν την έναρξη αυτής της κρίσης, ότι έπρεπε να δίνουμε πολύ μεγαλύτερη προσοχή στην ηθική και στην πολιτική της φροντίδας, αναγνωρίζοντας τις κοινωνικές και οικολογικές αλληλεξαρτήσεις ως καθοδηγητικές αρχές για να χτίσουμε ένα διαφορετικό είδος κοινωνίας πέρα από τον καπιταλισμό.

Η εκ νέου ανακάλυψη της οικο-φεμινιστικής οπτικής υπονοεί ότι αναγνωρίζουμε πως δεν είναι δυνατόν να σκεφτούμε για το μέλλον της ανθρωπότητας χωρίς να λάβουμε υπόψη τη σχέση του είδους μας με άλλους ζωντανούς οργανισμούς και με τον πλανήτη ως σύνολο,³⁶ όπως γίνεται εμφανές αν σκεφτούμε τις συνθήκες γέννησης και εξάπλωσης αυτής της πανδημίας.

Δεκάδες ιδιωτικοποιήσεις, στην Ευρώπη, όπως και στη Λατινική Αμερική και άλλες περιοχές του Νότου, είχαν ως αποτέλεσμα οι δημόσιες υπηρεσίες μας να υπολείπονται σημαντικά σε δομές φροντίδας, οι οποίες τώρα φαίνεται ξεκάθαρα ότι είναι η πιο κατάλληλη στρατηγική για να αντιμετωπίσουμε κρίσεις όπως η τρέχουσα πανδημία. Τώρα πια έχουμε συνειδητοποιήσει πολύ καλύτερα ότι αυτοί/αυτές που δουλεύουν σε νοσοκομεία, σχολεία και υπηρεσίες για τους ηλικιωμένους ή τα άτομα με αναπηρία το κάνουν υπό μεγάλο άγχος, αντιμετωπίζοντας ισχυρή πίεση χρόνου και συνθήκες έντονης ανασφάλειας. Η πανδημία μας έδειξε επίσης πώς τα συστήματά μας ενέργειας, τροφίμων, μεταφοράς και ύδρευσης, τα οποία βασίζονταν σε μοτίβα διαρκούς εξόρυξης, οδηγώντας μας σε μια άμεση κλιματική και οικολογική κρίση, έπρεπε να ανασυγκροτηθούν ριζικά. Ο COVID-19 έφερε πολλές συμφορές, όμως μας έδωσε και ορισμένα χρήσιμα μαθήματα που δεν έχουμε την πολυτέλεια να αγνοήσουμε.

---

¹ Igan, D., Moussawi, H., Tieman, A.F., Zdzienicka, A., Dell’Ariccia, G. and Mauro, P. (2019), “The Long Shadow of the Global Financial Crisis: Public Interventions in the Financial Sector”, WP/19/164. Washington DC: The International Monetary Fund (IMF).

² Cochrane, E. and Fandos, N. (2020), “Congress and White House Strike Deal for \$2 Trillion Stimulus Package”, The New York Times, March 25th.

³ Rice-Oxley M. and Butler, P. (2019), “Cash, credits and crisis: life in the new European precariat”. The Guardian, March 15th.

⁴ Barnard, H. (2020), “Coronavirus: what does it mean for people restricted by poverty?”, Joseph Rowntree Foundation, March 18th: <https://www.jrf.org.uk/blog/what-does-covid-19-mean-people-restricted-poverty>

⁵ Mitchell, B. (2020), “The coronavirus will redefine what currency-issuing governments can do – finally”. Διαθέσιμο στο Modern Monetary Theory, March 15th: <http://bilbo.economicoutlook.net/blog/?p=44507>

⁶ Dallavalle, C. and Parenti, C. (2020), “Wall Street Is High on Government Supply”. The Jacobin, March 9th.

⁷ Για μια πλήρη λίστα των μέτρων που εφαρμόστηκαν από τις κυβερνήσεις ανά την Ευρώπη στο πλαίσιο της κρίσης του COVID-19 βλ. Bocanegra, R. (2020), “Así afrontan los países de la UE la crisis del Covid-19”. Público, March 17th.

-
- ⁸ Arcà, E., Principe, F., and van Doorslaer, E. (2020), “Death by austerity? The impact of cost containment on avoidable mortality in Italy”, διαθέσιμο στο SSRN: <https://ssrn.com/abstract=3529892>
- ⁹ Toynbee, P. (2020), “Coronavirus will force hospital chiefs to make some terrible choices”. The Guardian, March 17th.
- ¹⁰ LGiU and MJ (2020), State of Local Government Finance Survey 2020. London: LGiU and the Municipal Journal (MJ).
- ¹¹ Georgieva, K. (2020), “The IMF and COVID-19. Statement Following a G20 Ministerial Call on the Coronavirus Emergency”, March 23th. Washington DC: International Monetary Fund (IMF).
- ¹² Chu, B. (2020), “Coronavirus: Who will pay for this bailout?”, The Independent, March 19th.
- ¹³ Phillips, L. (2020), “Bill Gates Wants Socialist Medicine to Combat Coronavirus - Without the Socialists”, The Jacobin, March 4th.
- ¹⁴ Mikhailova, A. (2020), “Airlines and train companies could be nationalised to prevent them going bust, transport secretary says”, The Telegraph, March 17th.
- ¹⁵ Hall, D. (2019), “We’ve crunched the numbers - nationalisation would be a bargain”, The Guardian, December 9th.
- ¹⁶ The Guardian (2020), “The Guardian view on the UK’s Covid-19 economic plan: fine sentiment, but lacks details”, The Guardian, March 17th.
- ¹⁷ Steinfort, L. and Kishimoto, S. (eds.) (2019), Public Finance for the Future We Want. Amsterdam: Transnational Institute (TNI).
- ¹⁸ Angel, J. (ed.) (2020), 7 Steps to Build a Democratic Economy: The Future is Public Conference Report. Amsterdam: Transnational Institute (TNI).
- ¹⁹ Watts, J. and Kommenda, N. (2020), “Coronavirus pandemic leading to huge drop in air pollution”, The Guardian, March 23th.
- ²⁰ Bernstein, A. (2020), “Coronavirus, climate change, and the environment”, διαθέσιμο στο Environmental Health News, March 20th: <https://www.ehn.org/coronavirus-environment-2645553060.html>
- ²¹ Sweeney, S. and Treat, J. (2017), “Preparing a Public Pathway: Confronting the Investment Crisis in Renewable Energy”, Working Paper #10. New York: Trade Unions for Energy Democracy (TUED).
- ²² Becker, S., Angel, J., and Naumann, M. (2019), “Energy democracy as the right to the city: Urban energy struggles in Berlin and London”, Environment and Planning A, online. DOI: 10.1177 / 0308518X19881164
- ²³ Hanna, T.M. and Santos Skandier, C. (2020), “We can’t let this economic crisis go to waste”, διαθέσιμο στο Open Democracy, March 16th: <https://www.opendemocracy.net/en/oureconomy/we-cant-let-economic-crisis-go-waste/>
- ²⁴ Wainwright, H. (2019), “Transforming the state: from ‘new public management’ in a market state to democratic public management in a socialised state”, The Future is Public: Working Paper 15. Amsterdam: Transnational Institute (TNI).
- ²⁵ Raymond, R. (2020), “Coronavirus catalyzes growing wave of grassroots action despite social distancing”, διαθέσιμο στο Shareable, March 16th: <https://www.shareable.net/coronavirus-catalyzes-growing-wave-of-grassroots-action-despite-social-distancing/>
- ²⁶ Για μια αναλυτική συζήτηση γύρω από το νόημα και την οπτική των κοινών βλ. Bauwens, M., Kostakis, V., Troncoso, S. and Utratel, A.M. (2017), Commons Transition and P2P: A Primer, Amsterdam: Transnational Institute and P2P Foundation.
- ²⁷ Toussaint, K. (2020), “These Good Samaritans with a 3D printer are saving lives by making new respirator valves for free”, διαθέσιμο στο Fast Company, March 16th: <https://www.fastcompany.com/90477940/these-good-samaritans-with-a-3d-printer-are-saving-lives-by-making-new-respirator-valves-for-free>
- ²⁸ Haiven, M. (2020). “No return to normal: for a post-pandemic liberation”, διαθέσιμο στο ROAR Magazine, March 23th: <https://roarmag.org/essays/no-return-to-normal-for-a-post-pandemic-liberation/>

---

²⁹ Malik, N. (2020), “This virus is ravaging rich countries. What happens when it hits the poor ones?”, The Guardian, March 23th:
<https://www.theguardian.com/world/commentisfree/2020/mar/23/coronavirus-rich-countries-poor-west-covid-19-developing-world>

³⁰ Barbon, J. and Teixeira, T. (2020), “No Rio, favelas esperam a chegada do vírus sem água e com aglomerações”, Folha de S. Paulo, March 22th.

³¹ The World Bank (2020), “Hospital beds (per 1,000 people)”, διαθέσιμο στο the World Bank Data: <https://data.worldbank.org/indicator/sh.med.beds.zs>

³² Europa Press (2020), “El Salvador suspende el pago de electricidad y agua y congela el cobro de hipotecas por el coronavirus”. Europa Press, March 19th:
<https://www.europapress.es/internacional/noticia-salvador-suspende-pago-electricidad-agua-congela-cobro-hipotecas-coronavirus-20200319020433.html>

³³ Chavez, D. and Torres, S. (eds.) (2014), Reorienting Development: State-owned Enterprises in Latin America and the World. Amsterdam: Transnational Institute (TNI).

³⁴ Messina, P. (2020), “ANCAP y el coronavirus”, διαθέσιμο στο Hemisferio Izquierdo, March 16th: ANCAP y el coronavirus: <https://www.hemisferioizquierdo.uy/single-post/2020/03/16/ANCAP-y-el-coronavirus>

³⁵ Haiven, M. (2020), op. cit.

³⁶ Herrero, A. (2018), “Ecofeminismos: apuntes sobre la dominación gemela de mujeres y naturaleza”, διαθέσιμο στο Ecología Política: <https://www.ecologiapolitica.info/?p=10136>